

ורם לבבך

כל המצוה אשר אנכי מצוה היום תשמרון לעשות למען תחיון ורביתם ובאתם וירשתם את הארץ אשר נשבע ה' לאבותיכם: ... כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים עינת ותהמת יצאים בבקעה ובהר: ... ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך על הארץ הטובה אשר נתן לך: (דברים ח א-ו).¹

השמר לך פן תשכח את ה' אלהיך לבלתי שמר מצותיו ומשפטיו וחקתי אשר אנכי מצוה היום: פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וישבת: ... ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך המוציאך מארץ מצרים מבית עבדים: ... ואמרת בלבבך כחי ועצם נדי עשה לי את החיל הזה: (שם שם יא-כ).²

ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדוה את בני ישראל שימה בפייהם למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל: כי אביאנו אל האדמה אשר נשבעתי לאבותינו זבת חלב ודבש ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלהים אחרים ועבדום ונאצוני והפר את בריתי: (דברים לא יט-כ).³

כמרעיתם וישבעו שבעו וירם לבם על כן שכחוני: (הושע פרק יג ו).⁴

ספרי דברים פסקא מג פרשת עקב – מרד מתוך שפע

"ואכלת ושבעת ... הישמרו לכם פן יפתה לבבכם". אמר להם: היזהרו שמא תמרדו במקום, שאין אדם מורד במקום אלא מתוך שובע, שנאמר: "פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וישבת, ובקרך וצאנך ירביון וכסף וזהב ירבה לך" (דברים ח יב-יג).⁵ מהו אומר? "ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך" (דברים ח יד). כיוצא בו אתה אומר: "כי אביאנו אל האדמה אשר נשבעתי לאבותינו זבת חלב ודבש". מהו אומר? "ופנה אל אלהים אחרים" (דברים לא כ). כיוצא בו אתה אומר: "וישב העם לאכול ושתה" (שמות לב ו), מהו אומר? "עשו להם עגל מסכה" (שמות לב ח). וכן אתה מוצא באנשי דור המבול שלא מרדו במקום אלא מתוך שובע. מה נאמר בהם: "בתיהם שלום מפתד וכו' שורו עבר וגו' ישלחו כצאן עויליהם וגו' יבלו בטוב ימיהם וגו' " (איוב כא ט-יג), היא גרמה להם: "ויאמרו לאל סור ממנו, מה שדי כי נעבדנו וגו' " (איוב כא יד – טו). אמרו: טפה אחת של גשמים היא אין אנו צריכים לו: "ואיד יעלה מן הארץ" (בראשית ב ו).⁶

¹ פרק ח בספר דברים מקפל בתוכו את עיקרי תוכחת משה לדור הבנים העומדים לנחול את הארץ, ומהווה מעין תמצית של פרקי התוכחה והתשובה הפותחים והמסיימים את ספר דברים כולו. מומלץ מאד תחילה לקרוא את הפרק בשלמותו במקור. בחלקו הראשון, פסוקים א-י, מתאר הפרק את השפע והטוב הצפוי לדור נוחלי הארץ שרבים מהם (כל מי שהיה מגיל אפס ועד 19.99 בעת חטא המרגלים) חוו את ארבעים שנות הנדודים במדבר שהתורה מעידה עליהם כאן שהיו קשים, ככתוב: "ויענך וירעיבך ... במדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב וכו'". על שפע זה יש להודות ולברך ככתוב: ואכלת ושבעת וברכת, נושא עליו כבר הרחבנו לדון בפרשה זו בשנה האחרת.

² בחלקו השני של פרק ח, מזהיר משה את דור נוחלי הארץ מהיירות וזחיות הלב שעלולים להתלוות לשפע ולטוב ולהרגשה של בית קבע ונחלה. יהירות שמקורה באי הכרת הטוב ובשכחת ההיסטוריה. הקריאה: "וְיָזְכְּרֶתָ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ כִּי הוּא הֵנִיחַ לְךָ כַּח לַעֲשׂוֹת חַיִּל לְמַעַן הָקִים אֶת בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם בְּיוֹם הַזֶּה" שבסוף הפרק, נשמעת כבר כנופלת על אזניים אטומות ולב אטום, וספק אם תעצור את היהירות שסופה גלות ואובדן, ככתוב: "העדותי בכם היום כי אבד תאבדון: כגוים אשר ה' מאבד מפניכם כן תאבדון עקב לא תשמעו בקול ה' אלהיכם". ואחרי האבדן, לא נותר אלא להתגעגע לימי הטובה: "נשיתי טובה" (איכה ג יז).

³ הרי לנו מקור נוסף, גם הוא בספר דברים, למוטיב של "ורם לבבך ושכחת", בהקדמה לשירת האזינו. גם כאן החשש הוא מהישיבה לבטח בארץ שעלולה להביא לגבהות הלב ויהרהר. וחוזרים הדברים בשירה עצמה, בפרק לב פסוקים יג-טו: "יִרְכַּבְהוּ עַל בְּמֵתַי אֲרָץ וְיֹאכַל תְּנוּבַת שֶׂדִי וְיִנְקְהוּ דָבֶשׁ מִסְלַע וְשָׁמֶן מִחֶלְמִישׁ צוּר: חֲמַאת בְּקֶר וְחֵלֶב צֹאן עִם חֵלֶב פְּרִים וְאֵילִים בְּנֵי בָשָׁן וְעֵתוּדִים עִם חֵלֶב כְּלִיֹּת חָטָה וְדָם עֵגֶב תִּשְׁתֶּה חֶמֶר: וְיִשְׁמַן יִשְׁרוּן וְיִבְעַט שְׁמֵנָת עֵבֶית כְּשֵׁית וְיִטֵּשׂ אֱלוֹהַ עֲשָׂהוּ וְיִנְבֵּל צוּר יִשְׁעֵתוֹ". ראו פרשני המקרא: רש"י, אבן עזרא, רשב"ם ועוד, שמבארים ש"במותי ארץ" היא ארץ ישראל: "שגבוהה מכל הארצות ופירותיה קלים לנוב ולהתבשל מפירות כל הארצות", לשון רש"י. האם פירות קלים מביאים לקלות ראש? האם "ביזעת אפך תאכל לחם" היא ברכה?

⁴ מהתורה לנביאים, תוך שימוש ברור שהושע עושה במילות התורה על רום הלב. ראו פירוש רד"ק על פסוק זה: "כמרעיתם וישבעו - כאשר באו למקום מרעיתם והוא ארץ כנען, היה להם כל טוב וישבעו וירם לבם ושכחוני. כמו שאמר בתורה שעתידים לעשות כן, אמר: פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וישבת ובקרך וצאנך ירביון וכסף וזהב ירבה לך וגו' ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך. ואמר: וישמן וישורון ויבעט וגו'".

⁵ במדרש זה סיימו את דברינו ואכלת ושבעת בפרשה זו בשנה האחרת, וממנו נמשיך כאן. לרגע נראה שהמדרש מעמיד את "ואכלת ושבעת וברכת" כנגד "פן תאכל ושבעת ... ושכחת" - אפשר אחרת. אך הדרשה נמשכת אל השכחה שמקורה בעושר ורווחה.

⁶ ראו בהמשך המדרש שם גם את דור הפלגה ואנשי סדום שמרדו מרוב גאווה והרגשת "כוחי עוצם ידי". ובליקוט שמעוני פרשת עקב רמז תתנא: "כל מקום שאתה מוצא אכילה ושיביעה, שם אתה מוצא אזהרה. בשמע ישראל כתיב ואכלת ושבעת - השמר לכם פן יפתה לבבכם, וכן במקום אחר ואכלת ושבעת - הישמר לך פן תשכח, אף כאן ... פן תאכל ושבעת וגו' ורם לבבך ושכחת". החשש שעושר כלכלי יביא לידי גאווה והשחתה תמיד קיים. ולפיכך אנו מתפללים שיתקיימו בנו דברי הנביא יואל (פרק ב): "ימלאו הגרנות בך והשיקו היקבים תירוש ויצהר ... ואכלתם אכול ושבוע והלתם את שם ה' אלהיכם אשר עשה עמכם להפליא ולא יבשו עמי לעולם". ולא לחינם אמרו: "איזהו עשיר - השמח בחלקו" (אבות ד א).

דברים ח א פרשת עקב – מה היא "כל המצווה"?

כָּל הַמְצוּוֹה אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוְךָ הַיּוֹם תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תַּחְיִיו וְרַבִּיתְכֶם וּבְאֵתְכֶם אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאַבְרָהָם.⁷

ספרי דברים שיח פרשת האזינו – השוואה עם דור הפלגה

"וישמן ישורון ויבעטו", לפי שובע מרדמים.⁸ וכן אתה מוצא באנשי דור המבול שלא מרדו בהקב"ה אלא מתוך מאכל ומשתה ומתוך שלוחה.⁹

דעת זקנים מבעלי התוספות דברים פרק ח – פת בסלו או כל יום ופרנסתו

"ויענך – בדרך ... "וירעיבך" – שלא נתן לך מזון אלא דבר יום ביומו וזהו רעבון כמו שאמרו חז"ל: אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו.¹⁰ "למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם" – ולא תשים ביטחונך על הלחם ועל המזונות, "כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם" – על כל מצותיו וחוקיו שיצאו מפיו יחיה האדם והם יתנו לך חיים בעולם הזה ולעולם הבא.¹¹

מסכת סוטה דף ד עמוד ב – גסות הרוח

א"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יוחי: כל אדם שיש בו גסות הרוח – כאילו עובד עבודת כוכבים. כתיב הכא: "תועבת ה' כל גבה לב" (משלי טז ה), וכתוב התם: "ולא תביא תועבה אל ביתך" (דברים ז כו). ורבי יוחנן דידיה (משלו) אמר: כאילו כפר בעיקר, שנאמר: "ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך וגו'". ר' חמא בר חנינא אמר: כאילו בא על כל העריות ... עולא אמר: כאילו בנה במה.¹²

⁷ לפני שנמשיך במדרשים ובפרשנים, נחזור ונקרא בעיון את פסוק הכותרת של פרק ח. מהי "המצווה", נכון יותר "כל המצווה" עליה מדבר הפסוק? מדרש ויקרא רבה כב א פרשת אחרי מות ובעקבותיו קהלת רבה ה א דורשים: "מצוה – כל המצווה (דברים ח א): מקרא משנה תלמוד תוספת הגדה ואפילו מה שתלמיד ותיק עתיד לומר לפני רבו כלן נאמרו למשה בסיני". "מצווה" היא התורה כולה. רש"י על הפסוק מפרש: "כל המצווה – כפשוטו" ומביא את מדרשי חז"ל שפסוק זה הוא סמך לכלל "אם התחלת במצווה גמור אותה, שאינה נקראת אלא על שם הגומרה" (ראו דברינו [המתחיל במצווה הוא גומרה](#) בפרשת מטות). רבי בחיי בן אשר מפרש את הפסוק על איסור עבודה זרה. ופרשנים רבים מפרשים בכיוון זה או אחר. בא פירוש חזקוני ואומר: "כל המצווה – א-לא תחמוד קאי. ואלא מאי? מהי כל המצווה? על מה מדובר? על איסור "לא תחמוד"! אם לא על זה, על מה? (כך גם עולה מפירוש בכור שור שם). מה שמאד מתחבר לנושא ורם לבבך ולכל הפרק כולו! וכבר העירו רבים וטובים שלא בכדי נחתמו עשרת הדברות בדיבר העשירי הכולל את כולם: לא תחמוד! ראו דברינו [לא תחמוד](#) בפרשת יתרו.

⁸ אפשר לנקד מרדמים או מרדמים. השובע מרדמים את האדם או גורם לו למרוד.
⁹ מפרשתנו לפרשת האזינו. במוטיב זה פותח משה את ספר דברים וגם מסיים (בדומה לביאור התורה, מינוי יהושע ואי כניסת משה לארץ שמופיעים בתחילת הספר וחוזרים בסופו. ויש לזכור שכל ספר דברים נאמר תוך 36 ימים מראש חודש שבט ועד ז באדר יום פטירת משה). עד כדי כך החשש גדול מעושר ומשובע. (ראו מקבילות למדרשי ספרי בהם פתחנו במדרש תנאים לדברים על הפסוקים הנ"ל). מן הראוי להדגיש שחששות אלה אינן לבד. לצידן עומדות חששות חמורות אחרות כמו עבודה זרה ושחיתות בעריות שהיו נפוצות אצל יושבי הארץ. ראו דברינו [כמעשה ארץ מצרים ומעשה ארץ כנען](#) בפרשת אחרי מות. אכן, יש הרבה מה לחשוש מהכניסה (העלייה) לארץ והתיישבות של קבע ואולי לא בכדי זועק הנביא: "מי יתנני מלון אורחים במדבר ואעזבה את עמי ואלכה מאיתם" (ירמיהו ט א). ראו דברינו [תורה ומדבר](#) שם הארכנו לדון בשבח המדבר ומדוע דווקא בו ניתנה התורה. האם זה הפתרון לחששות הארץ? לשוב למדבר? לברוח חזרה אל בית המדרש? לאכול פת במלח ומים במשורה ובלבד שלא נאכל ונשבע ונשכח? איפה ההתמודדות עם השפע? גם השוואה עם דור הפלגה, (ראו הדף [בין דור המדבר ודור הפלגה](#)) קצת מפתיעה. איפה כוחה של התורה שניתנה לעם ישראל, לצאצאי אברהם שהסיק מסקנות מהתנהגות דור הפלגה ובחר באמונה באל אחד ועליו נאמר: "עקב אֲשֶׁר שָׁמַע אֲבְרָהָם בְּקוֹלִי וַיִּשְׁמַר מִשְׁמַרְתִּי מִצּוֹתַי חֻקוֹתַי וְתוֹרֹתַי"? "עקב" כשם פרשת השבוע! ראו הדף [אברהם ודור הפלגה](#).

¹⁰ מי שיש לו אוכל בביתו ומזון למספר ימים, אינו תאב ומרגיש חסר תמיד, כמו מי שאמנם כל יום מגיע אליו בסוף האוכל, המן יורד דבר יום ביומו, אבל תמיד יש חשש מיום המחרת ואי אפשר לצבור אוכל (שמות טז כ). ראו גמרא יומא עד ע"ב, אליה פירוש זה מרמז: "המאכילך מן המדבר למען ענותך – רבי אמי ורבי אסי; חד אמר: אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו, וחד אמר: אינו דומה מי שרואה ואוכל למי שאינו רואה ואוכל. אמר רב יוסף: מאן רמז לסומן שאוכלין ואין שבעין". (רב יוסף היה סומא). ומכאן אולי גם הביטוי לאכול בעיניים.

¹¹ שנות המדבר היו שנים קשות ואין להסתיר זאת. לצד "ענני הכבוד", "שמלתך לא בלתה מעליך" ועוד, עומדים הפסוקים: "ויענך וירעיבך", "נִחַשׁ שָׁרָף וְעִקְרָב וְצִמְאוֹן אֲשֶׁר אֵין מִים" – כולם בפרק ח בפרשתנו. ראו דברינו [שנות המדבר העלמות](#) שם ניסינו לברר טיבם של ארבעים (שלושים ושמונה) שנים אלה, אם הם עונש או (גם) חינוך. חינוך להסתפק במועט. "כל יום ופרנסתו" (עיבוד מגמרא שבת סט ע"ב). האם חינוך זה יעמוד להם לבני ישראל כשייכנסו לארץ וימצאו: "ערים גדלות וטבת אֲשֶׁר לא בנית: וּבָתִּים מְלֵאִים כֹּל טוֹב אֲשֶׁר לא מְלֵאת וּבְלַת חֲצוּבִים אֲשֶׁר לא חֲצַבְתָּ כְּרָמִים וְזֵיתִים אֲשֶׁר לא נִטְעַתְּ וְאֶכְלֶתְּ וְשִׁבְעֶתְּ" (דברים ו י-יא)? מהאזהרות הרבות של משה בספר דברים, נראה שחששו היה ששנות הנודדים במדבר לא יועילו לזמן רב אם בכלל. אולי זו עוד סיבה שמשה רצה להיכנס עם בני ישראל לארץ! ראו ספרי דברים פיסקא שה, אחרי שבדרשה העיקרית שם משה משלים עם העברת התפקיד ליהושע ואי כניסתו לארץ, בא רבי נחמיה ואומר בשמו של משה: "אין לי רשות. הא יש לי רשות אכניסם בצד אהלי רועים שיהיו יושבים בו". ובנוסף ילקוט שמעוני פרשת וילך: "... הא יש לי רשות, אכניסם בצד אהלי רועים והיו רועים בצד". אילו משה היה נכנס לארץ, היה שומר על חיי צנועים ואי התדרדרות לעושר מחטיא. אידיאל. ראו הדף [ומשה היה רועה](#).

¹² ובהמשך הגמרא שם בדף ה עמוד א: "אזהרה לגסי הרוח מנין? אמר רבא אמר זעירי: שמעו והאזינו אל תגבהו. רב נחמן בר יצחק אמר, מהכא: ורם לבבך ושכחת, וכתוב: הישמר לך פן תשכח את ה' אלהיך. וכדרכי אבין אמר רבי אילעא, דאמר רבי אבין אמר רבי אילעא: כל מקום שנאמר הישמר, פן, ואל, אינו אלא בלא תעשה". לא נראה שמסדרי המצוות מונים עניין זה כמצוות לא תעשה

פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) פרשת בהעלותך – ענוה גדולה מכולן

"גם האיש משה גדול מאד בארץ מצרים" (שמות יא ג) - אלא ענו בדעת, שהיה שפל ברכ מכל האדם אשר על פני האדמה. שלא נשתבח משה רבינו לא על חכמתו ולא על תורתו ולא בגבורתו אלא בענותותו.¹³ מיכן אמר ר' פנחס בן יאיר: תורה מביאה לידי מעשים טובים, מעשים טובים מביאה לידי זהירות וכו' עד ענוה מביאה לידי חסידות.¹⁴ ופליגא דרבי יהושע בן לוי, דאמר רבי יהושע בן לוי: ענוה גדולה מכולם, שנאמר: "רוח ה' אלהים עלי יען משח ה' אותי וגו' " (ישעיה סא). וכן שלמה אומר: "תועבת ה' כל גבה לב" (משלי טז) ואומר: "ורמי הקומה גדועים והגבוהים ישפלו" (ישעיה ל). וכן כיוצא בהם, שכל המתיהר כאילו עובד עבודת כוכבים, שנאמר: "ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך" (דברים ח). "אשרי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה" (משלי ג).¹⁵

שמות רבה כו סימן ב פרשת בשלח – שכחת היושב על הכתפיים

משל לתינוק שהיה רכוב על כתיפו של אביו, וראה חבירו של אביו. אמר לו: ראת את אבא? אמר לו אביו: אתה רוכב על כתפי ואתה שואל עלי?! הריני משליכך ויבוא השונא וישלוט בך. כך אמר הקב"ה לישראל: אני נשאתי אתכם על ענני כבוד. ואתם אומרים: "היש ה' בקרבנו אם אין?!" לפיכך, יבוא השונא וישלוט בכם, הוי: "ויבוא עמלק".¹⁶

מסכת ברכות דף לב עמוד א – אחריות היוצר

אמר רבי חמא ברבי חנינא: אלמלא שלוש מקראות הללו - נתמוטטו רגליהם של שונאי ישראל.¹⁷ חד, דכתיב: "ואשר הרעותי" (מכילת ד ו),¹⁸ וחד, דכתיב: "הנה כחומר ביד היוצר כן אתם בידי ישראל" (ירמיהו יח ו);¹⁹ וחד, דכתיב: "והסרתני את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר" (יחזקאל לו כו).²⁰ ...²¹

ואיסור הלכתי. עם כל החומרה והגינויים, נראה שאזהרות אלה: "ורם לבבך", "הישמר לך", "פן תאכל ושבעת" כנגד גבהות לב וגסות רוח (היבריס), הן בתחום שרמב"ם מכנה הלכות דעות - הלכות שאמנם הושמו בראש ספרו היד החזקה, לפני כל שאר המצוות והדינים, אבל לא נמנו בספר המצוות (הוא מונה שם חמש מצוות עשה ושש מצוות לא תעשה, אבל לא אלה שנזכרו כאן). מה הנגדי לגסות הרוח?

¹³ ראו ספרי במדבר פרשת בהעלותך שהולך בכיוון הפוך. שלא תאמר שכיוון שמה היה ענו ושפל רוח מכל האדם אשר על פני האדמה, הוא לא היה גדול וחזק בגופו או עני בממונו. הוא היה עשיר וגיבור ובכל זאת ענו. אבל מדרש לקח טוב הולך בכיוון הפוך. שלמרות שמה היה "גדול מאד בכל ארץ מצרים", היה ענו. ולא עוד, אלא ששבחו של משה לא בא מתורתו, חכמתו וגבורתו (ועושרו), אלא רק ממידת הענוה שהייתה לו.

¹⁴ משנה היא בסוף מסכת סוטה, סוף פרק ט: "ר' פנחס בן יאיר אומר: זריזות מביאה לידי נקיות, ונקיות מביאה לידי טהרה, וטהרה מביאה לידי פרישות, ופרישות מביאה לידי קדושה, וקדושה מביאה לידי ענוה, וענוה מביאה לידי יראת חטא, ויראת חטא מביאה לידי חסידות, וחסידות מביאה לידי רוח הקדש, ורוח הקדש מביאה לידי תחיית המתים, ותחיית המתים בא על ידי אליהו זכור לטוב אמר". משם הועתקו הדברים למקורות רבים, דרך התלמודים והמדרשים (ראו למשל שיר השירים רבה א ט) ועד הספר מסילת ישרים שהפך מאמר זה למוטו העיקרי שלו. אבל מדרש לקח טוב מתכוון לנוסח גמרא עבודה זרה כ ע"ב: "מכאן א"ר פנחס בן יאיר: תורה מביאה לידי זהירות, זהירות מביאה לידי זריזות, זריזות מביאה לידי נקיות, ... טהרה מביאה לידי קדושה, קדושה מביאה לידי ענוה, ענוה מביאה לידי יראת חטא, יראת חטא מביאה לידי חסידות, חסידות מביאה לידי רוח הקודש, רוח הקודש מביאה לידי תחיית המתים. וחסידות גדולה מכולן, שנאמר: אז דברת בחזון לחסידך. ופליגא דרבי יהושע בן לוי, דא"ר יהושע בן לוי: ענוה גדולה מכולן, שנאמר: רוח ה' אלהים עלי יען משח ה' אותי לבשר ענוים, חסידים לא נאמר אלא ענוים, הא למדת שענוה גדולה מכולן". מה לכל זה ולנושא שלנו?

¹⁵ מדרש לקח טוב מעמת את המשנה של ר' פנחס בן יאיר עם הפסוקים בפרשתנו, ונראה שהוא מעדיף את שיטת ר' יהושע בן לוי שהענוה היא המידה העליונה. היא התשובה לחשש של "ורם לבבך", "כוחי ועוצם ידי". מכל שנות המדבר הקשות, שספק אם הם שימנעו את גבהות וגסות הלב, את היהירות וזחיחות הדעת הבאים מהשפע החומרי, מדרש לקח טוב מעדיף את הענוה, את דמותו של משה הענו. ראו דברינו **ענוותנותו של משה** בפרשת בהעלותך. האם דמותו של משה תמנע את "ורם לבבך"?

¹⁶ מדרש זה בשמות רבה הוא על מלחמת עמלק שבאה כתגובה לכך שבני ישראל מיהרו לשכוח את ניסי מצרים וים סוף ואת נשיאתם על ענני הכבוד ושאלו: איפה בעצם נמצא הקב"ה? הוא בכלל איתנו? שאלנו מדרש זה לנושא שלנו, הגם שהוא במלחמת עמלק, בשל הדימוי הצירי של הבן שרוכב על כתפי אביו ושואל: ראי אתם את אבא? יש כאן דימוי לגסות הרוח וליוהרה של "רם לבבך" בשעת השפע. המשותף הוא, לטעמנו, השכחה של הכתפיים – השכחה של היסוד והתשתית עליהם הבן יושב ובזכותם הוא נמצא איפה שהוא נמצא: ענני הכבוד במדבר, השגחת הקב"ה בארץ (ארץ אשר ... עיני ה' אלהיך בה", בפרשתנו, דברים יא יב).

¹⁷ "שונאיהם של ישראל" הוא בלשון סגי-נהור עם ישראל. זו מטבע לשון חכמים בעניינים רעים הבאים או עלולים לבוא על עם ישראל. פירוש משפט פתיחה זה הוא שיש שלושה פסוקים שמגנים על עם ישראל והופכים בזכותם, ואלמלא הם, היה עם ישראל מתמוטט ויוצא חייב בדין.

¹⁸ היינו שהקב"ה מודה כביכול שהוא שגרם לעם ישראל להרע. ראו הפסוק שם במלואו: "ביום ההוא נאם ה' אספה הצלעה והנדהה אַקְבְּצָה וְאָשֶׁר הָרַעְתִּי". ראו רש"י שם: "ואשר הריעותי - ואותם שהריעותי להם בעוונם". אבל המדרש הולך צעד גדול נוסף, שהקב"ה כביכול גרם לעם ישראל שיעשה מעשים רעים.

¹⁹ שבידי הקב"ה – היוצר למנוע את התדרדרות החומר – היצר. ראו דברינו **כחומר ביד היוצר** ביום הכיפורים ראו גם **האם הוחמצה השעה? בפרשת כי תבוא**.

²⁰ היוצר, בעל החומר, מודה שנתן לבני האדם לב אבן ואולי בשל כך חטאו ובעתיד ייתן להם לב בשר: חי ורגיש.

²¹ הגמרא מביאה שם עוד פסוקים ודרשות שמהם ניתן לסגור על בני ישראל שחטאו ולתלות את האשמה, כביכול, ביוצר, זה שברא את היוצר, עד כדי הטחת דברים של משה כלפי הקב"ה. ראו דברינו **הטיחו דברים כלפי מעלה** בפרשת שלח לך.

דבי רבי ינאי אמרי, מהכא: "ודי זהב" (דברים א א), מאי ודי זהב? אמרי דבי רבי ינאי, כך אמר משה לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, בשביל כסף וזהב שהשפעת להם לישראל עד שאמרו די - הוא גרם שעשו את העגל. אמרי דבי רבי ינאי: אין ארי נהם מתוך קופה של תבן אלא מתוך קופה של בשר.²² אמר רבי אושעיא: משל, לאדם שהיתה לו פרה כחושה ובעלת אברים, האכילה כרשינין והיתה מבעטת בו. אמר לה: מי גרם לך שתהא מבעטת בי - אלא כרשינין שהאכלתיך. אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: משל, לאדם אחד שהיה לו בן, הרחיצו וסכו, והאכילו והשקהו, ותלה לו כיס על צוארו,²³ והושיבו על פתח של זונות, מה יעשה אותו הבן שלא יחטא?²⁴ אמר רב אחא בריה דרב הונא אמר רב ששת: היינו דאמרי אינשי מלי כריסיה זני בישאי,²⁵ שנאמר: "כמרעיתם וישבעו וירם לבם על כן שכחוני" (הושע יג ו); רב נחמן אמר, מהכא: "ורם לבבך ושכחת את ה'" ; ורבנן אמרי, מהכא: "ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלהים אחרים" (דברים לא כ); ואי בעית אימא, מהכא: "וישמן ישרון ויבעט" (דברים לב טו).²⁶ אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: מנין שחזר הקב"ה והודה לו למשה - שנאמר: "וכסף הרביתי להם וזהב עשו לבעל" (הושע ב ז).²⁷

רשב"ם ויקרא כג מג – הסוכה כנגד כוחי ועוצם ידי

"למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים" - פשוטו כדברי האומרים במסכת סוכה - סוכה ממש.²⁸ וזה טעמו של דבר: "חג הסוכות תעשה לך באוספך מגרנד ומיקבך" - באוספך את תבואת הארץ ובתיכם מלאים כל טוב דגן ותירוש ויצהר. "למען תזכרו כי בסוכות הושבתי את בני ישראל" - במדבר ארבעים שנה בלא יישוב ובלא נחלה. ומתוך כך תתנו הודאה למי שנתן לכם נחלה ובתיכם מלאים כל טוב. ואל תאמרו בלבבכם: "כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה". וכסדר הזה נמצא בפרשת עקב תשמעון: "וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך יי"י אלהיך זה ארבעים שנה וגוי' ויאכילך את המן וגוי'". ולמה אני מצוה לך לעשות זאת? "כי יי"י אלהיך מביאך אל ארץ טובה וגוי' ואכלת ושבעת וגוי' ורם לבבך ושכחת את יי"י אלהיך וגוי' ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה וזכרת את יי"י אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל". ולכך יוצאים מבתים מלאים כל טוב בזמן אסיפה ויושבין בסוכות, לזכרון שלא היה להם נחלה במדבר ולא בתים לשבת. ומפני הטעם הזה, קבע הקב"ה את חג הסוכות בזמן אסיפת גורן ויקב, לבלתי רום לבבם על בתיכם מלאים כל טוב פן יאמרו ידינו עשו לנו את החיל הזה.²⁹

²² ובמקבילה בסנהדרין קב ע"א: "אין ארי דורס ונוהם מתוך קופה של תבן, אלא מתוך קופה של בשר", לאחר שטרף ושבע. ²³ נראה שחיס הוא מעין תכשיט שהתינוק משחק בו, או אולי גם כיס של בושם ליתן ריח טוב. ראו גמרא שבת קמא ע"ב לגבי הוצאת תינוק "וכיס תלוי בצוארו", בשבת.

²⁴ משל דומה לבן שאביו הושיבו ליד הזונות נמצא גם בשמות רבה מג ז, בדברי הסניגוריה של משה על חטא העגל: "משל לחכם שפתח לבנו חנות של בשמים בשוק של זונות. המבוי עשה שלו והאומנות עשתה שלה והנער כבחור עשה שלו - יצא לתרבות רעה. בא אביו ותפסו עם הזונות, התחיל האב צועק ואומר: הורגך אני! היה שם אוהבו, אמר לו: אתה איבדת את הנער ואתה צועק כנגדו? הנחת כל האומניות ולא למדתו אלא בַּשָּׂם, והנחת כל המובאות ולא פתחת לו חנות אלא בשוק של זונות! כך אמר משה: ריבון העולם, הנחת כל העולם ולא שעבדת בניך אלא במצרים שהיו עובדין טלאים ולמדו מהם בניך, ואף הם עשו העגל. לפיכך אמר: "אשר הוצאת מארץ מצרים" - דע מהיכן הוצאת אותם". השוו משלים אלה עם משל הבן שהיה רוכב על כתפי אביו בשמות רבה כו פרשת בשלח, לעיל.

²⁵ רש"י שם: "מילוי הכרס הוא ממיני חטאים הרעים". נראה שדרשת רב אחא לא ממשיכה את המשל הקודם וחוזרת לטעון כנגד השפע המחטיא בלי תירוץ. אולי לא כפירה ממש ועבודת כוכבים, אבל התפרקות והפקרות. ראו לשון פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) בפרשתנו: "פן תאכל ושבעת. מלמד שהשלוה גורמת לידי פקרנות. היינו דאמרי אינשי מלי כריסי זני בישאי".

²⁶ הרי לנו חיבור שלושת המקורות שהבאנו בראש הדין: פרשתנו, האיזינו והושע. לקטע זה במדרש חתרנו.

²⁷ סיום המדרש, בפרט מדברי רב נחמן: "מהכא" ואילך, מחזיר אותנו לראש הדרשה, לרעיון של "ואשר הריעותי", שאפשר וחלק מהאשמה הוא כביכול של הקב"ה בכך שהשפיע לבני ישראל כל טוב. ראו איך שלושת המקורות שהבאנו בראש דברינו: פרשתנו, האיזינו והושע, מצטרפים לסניגוריה של "ואשר הריעותי" בדרשה הנ"ל. השילוב של משל הבן בשוק הזונות (בני ישראל במצרים, ראו דברינו [משכו וקחו לכם](#) בפרשת בא, [מתחיל בגנות ומסיים בשבח](#) בפסח) עם השפע בארץ ישראל, הוא מעין האשמה כפולה כלפי שמיא. מחד גיסא, מורידים את הבן לשפל המדרגה, לממלכה הכי מושחתת והכי חטאה (ראו דברינו [האם נגזר על אבותינו לרדת למצרים](#) בפרשת וארא); ומאידך גיסא, משפיעים עליו כל טוב. כך או כך, דרשה זו מרככת מאד את הביקורות שמצאנו במדרשים עד כאן וכמעט הופכת את הפסוקים שהבאנו לעיל מקטגוריה לסניגוריה. אילו תביעות יש כביכול לקב"ה כלפי העם הזה? נראה שחז"ל הולכים פה בדרכיו של משה הסניגור הגדול. והרוצה להרחיב ולהעמיק בעניין זה יפנה למקבילה במסכת סוכה נב ע"ב: "אמר רב חנא בר אחא, אמרי בי רב: ארבעה מתחרט עליהן הקב"ה שבראם".

²⁸ ראו מסכת סוכה יא ע"ב: "תניא: כי בסוכות הושבתי את בני ישראל - ענני כבוד היו, דברי רבי אליעזר. רבי עקיבא אומר סוכות ממש עשו להם".

²⁹ כבר הזכרנו פירוש רשב"ם זה בדברינו [חג האסיף בצאת השנה](#) בחג הסוכות, והראינו שהוא כנראה הבסיס לפירושים מאוחרים יותר, כמו דברי הטור באורח חיים סימן תרכה (שהורחבו אח"כ ע"י המהר"ל בדרשתו לסוכות), מדוע נקבע חג הסוכות לעונת הסתיו והרי הוא זכר לסוכות של יציאת מצרים שהייתה באביב. הפרשנים המאוחרים תולים את העניין בעונות השנה, אולי גם בגלל מזג האוויר במחוזותיהם בסתיו, כדברי הטור שם: "ואע"פ שיצאנו ממצרים בחדש ניסן, לא ציוונו לעשות סוכה באותו הזמן,

פסיקתא דרב כהנא יז ותאמר ציון -

"אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני" (תהלים קלו ה). בר קפרא אמר: קיצי בידך וקיצי בידך. קיצי בידך: "ורם לבבך ושכחת את ימי אלהיך" (דברים ח יד). וקיצי בידך: "אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני" (תהלים שם). ר' דוסא אומר: "אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני" - מלעשות ניסים.³⁰

שבת שלום
מחלקי המים

מים אחרונים: בשמות רבה לעיל ראינו את המשל של הבן שיושב על כתפי אביו ושואל איפה אבא? וכינינו תופעה זו 'שכחת הכתפיים'. נראה שמושג הפוך שמצוי הן בתרבות העמים הכללית והן בתרבות ישראל, הוא הביטוי 'על כתפי ענקים' (Nani gigantum humeris insidentes). יש שלוקחים ביטוי זה להקטנה של היושב או העומד על כתפי הענק כאילו הוא כלל לא נחשב, אך יש שרואים בביטוי זה השקפה מאזנת בין הננס והענק, בין הבן והאב. הבן בוודאי לא מזלזל באבא ויודע על כתפי מי הוא ניצב, אבל בה בעת גם לא מזלזל בעצמו ויודע שהוא צופה למרחוק, אולי יותר מהאבא (בזכות האבא). נראה שגישה משולבת זו היא התיקון הנכון למשל הבן החצוף בשמות רבה – לא הגישה המאפסת את הבן.

לפי שהוא ימות הקיץ ודרך כל אדם לעשות סוכה לצל, ולא היתה ניקרת עשייתנו בהם שהם במצות הבורא יתברך. ולכן צוה אותנו שנעשה בחדש השביעי שהוא זמן הגשמים ודרך כל אדם לצאת מסוכתו ולישב בביתו ואנחנו יוצאין מן הבית לישב בסוכה. בזה יראה לכל שמצות המלך היא עלינו לעשותה". ראו דברינו **סוכות ויציאת מצרים** שם הרחבנו בקשר בין סוכות ויציאת מצרים. אבל לפי רשב"ם, הסיבה לקביעת הסוכה בסתיו קשורה לעונת האסוף, לשפע היבול הנאסף והנאגר. הסוכה היא התשובה היא הסוכך לסכנה של "ורם לבבך", של "פן תאכל ושבעת", של החשש מ"כוחי ועוצם ידי". הסוכה קשורה לפרשת השבוע עקב תשמעון - הזכר ליציאת מצרים של חג הסוכות הוא הזכרון של חיי הפשטות במדבר והתלות בחסדי הקב"ה והשגחתו. הסוכות של יציאת מצרים היו באביב "מועד צאתך ממצרים" ואילו הסוכות לדורות בארץ ישראל הם בסתיו "באסף את מעשיך מן השדה" ואין כאן שום בעיה. רשב"ם רואה בפסוקים בפרשתנו פרק ח קשר ישיר לחג הסוכות הבא עלינו לטובה!

³⁰ דרך מוטיב השכחה, זכינו לגעת בהפטרות השבת ותאמר ציון עזבני ה', והמשך שם: "וה' שכחני". ציון קובלת מרה על שהקב"ה עזבה ושכחה ורבו על כך המדרשים בשתי הפסיקתאות (רב כהנא ורבתי) המלוות את הפטרת השבת, היא הנחמה השנייה, שמסתבר שאיננה כל כך נחמה, וקשה מאד לשנות את סדר היום ולעבור באורח חד מתוכחה וקינה לנחמה. ראו דברינו **ותאמר ציון עזבתי ה' - הנחמה השנייה** בפרשה זו. ראו דברי ציון הקשים כשבאים לנחם אותה: "ועתיד הקב"ה לומר לירושלים קבלי ממני תנחומים, שנאמר: פתחי לי אחותי וגו' (שיר השירים ה ב), אמרה לו: אינו מקבל ממך תנחומים, עד שאני ואתה מדברים תוכחות, שנאמר: לכה דודי נצא השדה (שם ז יב) למקום שאין משא ומתן". (פסיקתא רבתי ל - נחמו נחמו). היציאה לשדה מסמלת אולי את החזרה למדבר, את הניסיון לתקן מהשורש את יחסי הקב"ה וכנסת ישראל (כולל "החשבון" עם הקב"ה שראינו לעיל: "עד שאני ואתה מדברים תוכחות"). התיקון הגדול הוא מניעת השכחה והזכרון ההדדיים. בדומה לקיצי בידך וקיצי בידך, גם המאמר בויקרא רבה לא ד: "כי אתה תאיר נרי - אמר הקב"ה לאדם: נך בידך ונרי בידך ... אם הארת נרי הריני מאיר נך". שנזכה לזכרון ולהארה הדדיים.